

ЕКОСИСТЕМНИЙ ПІДХІД В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

В даній статті висвітлені дослідження змісту «екосистемного підходу» в контексті трансформаційних перетворень в економіці. Сутність, принципи та завдання, притаманні екосистемному підходу, дозволяють виокремити ряд еколого-економічних тенденцій, за якими відбувається формування рекреаційно-туристичної сфери на підґрунті означеного підходу.

Ключеві слова: екосистемний підхід, державно-приватне партнерство, рекреація, туризм, екосистема, екосистемні послуги.

Полянничко Е.В. Экосистемный подход в рекреационно-туристической сфере в условиях трансформации экономики Украины

В данной статье рассмотрены исследования понятия «экосистемного подхода» в контексте трансформационных преобразований в экономике. Сущность, принципы и задачи, присущие экосистемному подходу, позволяют выделить ряд эколого-экономических тенденций, по которым происходит формирование рекреационно-туристической сферы на основе выделенного подхода.

Ключевые слова: экосистемный подход, государственно-частное партнерство, рекреация, туризм, экосистема, экосистемные услуги.

Polyanichko E.V. Ecosystem approach in recreation and tourism sphere in conditions of transformation of economy of Ukraine.

This article covers the study of the content of the "ecosystem approach" in the context of transformational transformations in the economy. The essence, principles and tasks inherent in the ecosystem approach make it possible to distinguish between a number of ecological and economic trends, in which the recreational and tourist sphere is formed on the basis of a dedicated approach.

Key words: ecosystem approach, public-private partnership, recreation, tourism, ecosystem, ecosystem services.

Постановка проблеми. Упродовж тривалого часу розвиток рекреаційно-туристичної сфери вважається перспективним для аналітичних еколого-економічних наукових досліджень. Дана тенденція пояснюється стратегічними внесками, що надходять від діяльності в означеній сфері у розвиток економіки більшості країн Світу. За підрахунками науковців, рекреаційно-туристична сфера впливає на економічний розвиток принаймні тридцяти галузей господарювання. Наприклад, на долю туризму припадає 7% загального обсягу інвестицій, 11% світових споживчих витрат, близько 5% всіх податкових надходжень, 1/3 світової торгівлі послугами. За прогнозами Всесвітньої ради по туризму та подорожах, частка туризму у світовому ВВП збільшиться з 6,9 трильйонів доларів, зафіксованого у 2016 році, до 10,4 трильйонів доларів у 2023 році, що надасть можливість організувати близько 72 мільйонів нових робочих місць та створити матеріальне забезпечення для 338 мільйонів вже існуючих. З огляду на площу курортних та рекреаційних територій України, що сягає близько 9,1 млн. га., а також розвинену рекреаційно-туристичну інфраструктуру, можна було б стверджувати, що рекреаційно-туристична сфера країни має ґрунтовні підстави для здійснення значного вкладу у національний економічний розвиток. Але функціонування вітчизняної економіки протягом кількох десятиліть на засадах техногенного навантаження на навколишнє середовище та екстенсивності природокористування, негативним чином вплинуло на стан природного середовища рекреаційно-туристичної сфери.

Постановка завдання. Екосистемний підхід (далі — есп, англ. — ecosystem approach) — нова і одночасно суперечлива концепція, яка з'явилася та поширилася у 90-х роках ХХ ст. термін використовується в офіційних міжнародних документах, у працях видатних юристів-міжнародників, які спеціалізуються на міжнародному екологічному праві, вчених із різних галузей суспільного знання, однак на сьогодні відсутнє єдине погоджене розуміння суті, змісту та механізму застосування есп як у теорії, так і на практиці.

Серед науковців розповсюдженою є точка зору, згідно з якою, розвиток «екосистемного

підходу» починається із закріплення Конвенцією про біологічне різноманіття 1982 р. терміну «екосистема», як динамічного комплексу угруповань рослин, тварин та мікроорганізмів, а також неживого навколишнього середовища, що взаємодіють у якості єдиного функціонального цілого. Безпосереднє ж тлумачення терміну «екосистемний підхід» було прийнято значно пізніше та запроваджено на офіційному рівні у 2000 році на V Конференції сторін Конвенції з біологічного різноманіття. Загальноприйнятий зміст даної дефініції, що являє собою «стратегію комплексного управління земельними, водними і живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження та стале використання на справедливих засадах», охоплює стратегічно важливі для еколого-економічного розвитку рекреаційно-туристичної сфери елементи.

Аналіз міжнародних документів та наукових досліджень надає можливість зробити висновок щодо неможливості розгляду екосистемного підходу у відриві від наукової парадигми під назвою «зелена економіка». На думку науковців, екосистемний підхід є підґрунтям розвитку «зеленої економіки». Можна припустити, що подібної точки зору дотримується і міжнародна спільнота. Так, визначення «зелена економіка», представлене у офіційних документах UNEP, надає можливість стверджувати про співпадіння її основних рис з тими, що притаманні екосистемному підходу. До подібних рис можна віднести: ефективне використання природних ресурсів, зменшення забруднення, запобігання втраті екосистемних послуг та біорізноманіття, досягнення соціальної справедливості, тощо (Бобильов, Захаров). Інші науковці, зокрема О.І. Пашенцев, відмічають зв'язок екосистемного підходу з не менш актуальною в умовах сьогодення концепцією сталого розвитку. Дослідження змісту «екосистемного підходу» в контексті трансформаційних перетворень в економіці набуло власного розвитку у працях, як вітчизняних, так і іноземних науковців (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Визначення терміну «екосистемний підхід» у працях вітчизняних та зарубіжних науковців

Автор	Визначення
Бриндзя О.З.	Екосистемний підхід є способом досягнення сталого розвитку на основі забезпечення сталого функціонування життєвих екосистем.
Васильєва М.І.	Екосистемний підхід — це підхід, що знаходить свій прояв у сприйнятті об'єктів правового регулювання як частини єдиного природного середовища, в якому діють природні взаємозв'язки, що забезпечують умови життєдіяльності людини, у зв'язку з чим, підлягають обов'язковому врахуванню при формулюванні законодавчих вимог.
Мовчан Я.І.	Екосистемний підхід є стратегією інтегрованого управління земельними, водними і живими ресурсами, яка справедливим чином забезпечує збереження їх на засадах невиснажного, екологічно збалансованого розвитку.
Перелет Р.О.	Екосистемний підхід є засобом, що: а) візуалізує взаємозв'язки між системами та людьми всередині екосистем, які для людей є місцем проживання та засобом для існування; б) передбачає розширення масштабів оцінювання комерційно привабливих екземплярів екосистеми; в) покликаний забезпечити тривалу стійкість біорізноманіття та суттєвий розвиток сучасного розуміння сталого природокористування.
Рябініна З.Н.	Екосистемний підхід є методологічною основою для наукових та практичних досліджень майбутнього, що спрямований на забезпечення передбачення не лише прямих, але й опосередкованих наслідків антропогенного впливу на природні об'єкти, а також ретроспективне відтворення генезису означених об'єктів зі всіма існуючими взаємозв'язками.
Arico S.	Екосистемний підхід являє собою управління на підґрунті кращого розуміння екологічних взаємодій та процесів, необхідних для відновлення та підтримання здорових, продуктивних та біологічно різноманітних екосистем, їх цілісності, структур, функцій та цінностей, а також якості

	життя населення шляхом інтегрованого управління природними ресурсами, економічним розвитком, узгодженням з цілями та потребами суспільства.
Franklin J.	Екосистемний підхід полягає в управлінні екосистемами, спрямованого на забезпечення їх сталого розвитку.
Grumbine R.E.	Екосистемний підхід є інтегрованим науковим знанням в сфері екологічних взаємозв'язків в межах ринкового та соціополітичного конгломерату, яке спрямоване на виконання завдання щодо захисту та тривалого збереження екосистем впродовж тривалого часу.

*Джерело: складено автором

Сутність, принципи та завдання, притаманні екосистемному підходу, дозволяють виокремити ряд еколого-економічних тенденцій, за якими відбувається формування рекреаційно-туристичної сфери на підґрунті означеного підходу.

Перш за все, еколого-економічний розвиток рекреаційно-туристичної сфери на підґрунті екосистемного підходу щодо трансформації національної економіки потребує належної організації адміністративної складової означеної галузі. Слід зазначити, що економічна складова рекреаційно-туристичної галузі завжди пов'язувалась з потребою в оптимізації моніторингу та адміністративного впорядкування, відсутність належної організації яких, зумовлює настання кризових станів на локальному та національному рівні природокористування. Подібні реалії антропогенної активності або бездіяльності невпинно призводять до розвитку стагнаційного стану навколишнього середовища та зростання ймовірностей виникнення надзвичайних ситуацій (техногенних аварій та катастроф, тощо). Більшість науковців, зокрема Н.М. Андрєєва, О.С. Бутенко, С.К. Харічков, К. Гевель, Головінова І.М., Дишловий, С.Г. Нездоймінов, Т.М. Микитина, Б.М. Берташ, Ю.В. Мігущенко схиляються до думки відносно недосконалості сучасного управління рекреаційно-туристичною сферою та наявності потреби в удосконаленні регуляторного впливу на збереження навколишнього середовища.

З огляду на положення додатку до Рішення КСВ/6, управління досліджуваною галуззю на засадах, притаманних екосистемному підходу щодо трансформації національної економіки, повинне:

а) бути гнучким, що пояснюється необхідністю своєчасного реагування на труднощі, які виникають в процесі функціонування галузі, та створення умов для використання такої тактики, що надає змогу у найкоротший термін адаптуватися до відповідних обставин;

б) поєднувати у власній структурі існуючі актуальні стратегії управління, програми, національні стратегії та підходи щодо збереження рекреаційно-туристичних об'єктів;

в) функціонувати на засадах врахування впливу антропогенної активності у сфері рекреації та туризму на інші екосистеми;

г) бути спрямованим на усунення диспропорцій в структурі ринка, що здійснюють негативний вплив на стан навколишнього середовища;

д) стимулювати збереження біологічного різноманіття рекреаційно-туристичної сфери та стале користування ним;

е) намагатися зосередити всі затрати та вигоди всередині екосистеми рекреаційно-туристичної сфери;

ж) враховувати при прийнятті та реалізації управлінських рішень результати новітніх науково-технічних досліджень.

Екосистемний підхід надає адміністративним та регуляторним перетворенням можливість до альтернативного розвитку за принципами якісної децентралізації. Якісна децентралізація передбачає вихідною точкою для розуміння категорії носіїв первинної екологічної інформації кожен окрему людину, що проживає чи тимчасово знаходиться в межах певної частини екосистеми. Подібна концепція базується на головній ідеї неупередженості та об'єктивності більшої частини населення, що на власному житті та власному бізнесі відчувають зміни в навколишньому середовищі. Логічним є той факт, що подібна колегіальна точка зору потребує формалізації, оптимізації та вивчення з огляду на відсутність можливості моментального використання подібної інформації. Саме з урахуванням подібної необхідності в обробці первинної екологізованої інформації, суб'єкти мезо-рівня визначені як база для накопичення інформації та прийняття всіх важливих рішень відносно екології, туризму та рекреації. Подібна концепція дає можливість проведення процедур з децентралізації в межах національної системи екологічного управління та менеджменту в Україні. Міжнародний характер регуляторного впливу на територіально-рівні не виключає взаємодію з мезо-рівнем, проте, головним контрагентом для нього є суб'єкти національного рівня, що представляють державу чи комплексні

складні бізнесові структури. Отримана інформація на національному рівні та сформована професійна концептуальна ідея повинна бути винесена на обговорення в межах регіональних утворень для об'єктивного та легітимного узгодження.[2]

Еколого-економічний розвиток рекреаційно-туристичної сфери на засадах екосистемного підходу передбачає необхідність залучення осіб, зацікавлених у розвитку означеного сектора економіки. Слід зазначити, що рекреаційно-туристична сфера вважається доволі привабливою для суб'єктів господарської діяльності з комерційної точки зору. Дана тенденція пояснюється:

- відсутністю прямої необхідності відтворення основного носія пропонуваного благ;
- перманентно високим потенціалом споживчого попиту;
- можливістю динамічної зміни вартісної складової кінцевого продукту та полі-суб'єктній орієнтованості;
- помірній резистентності по відношенню до негативних економічних зрушень.[1]

Зазначені аспекти комерційної привабливості на практиці були підтверджені отриманими результатами дослідження економічної привабливості різноманітних форм підприємницької діяльності, проведеної за авторством виконавчого редактору журналу Forbes Бретта Нельсона. Дане дослідження продемонструвало лідируючі позиції рекреаційно-туристичної сфери в сегменті найбільш цікавих для інвестиційної активності. Подібний інвестиційний інтерес з боку потенційних інвесторів пояснюється значними обсягами отриманого чистого прибутку від підприємницької діяльності у зазначеному секторі економіки.

Слід акцентувати увагу на тому, що інвестиційні процеси у економіці розглядаються у якості основних чинників динаміки капіталу. Стан національної економіки потребує значних обсягів фінансових внесків, запорукою чого є якісне співробітництво представників держави з суб'єктами підприємницької діяльності у створенні привабливого інвестиційного клімату в рамках сфери туризму і рекреації. Стагнаційні процеси, як відлуння Світової кризи, у сферах перманентних лідерів в сегменті прямого інвестування, створили передумови для диверсифікації інвестиційного капіталу в національний рекреаційно-туристичний сектор економіки. Провідні наукові фахівці з огляду на існуючі тенденції сталого розвитку, розглядають питання залучення інвестицій в ширшій площині, звертаючи увагу на необхідності розвитку інвестиційної діяльності у напрямку до екологізації. Дана точка зору викладена, зокрема, у працях Н.М. Андрєєвої, Б.В. Буркинського, В.С. Верещак, С.І. Рассадникової, Н.Г. Фейтельмана, С.К. Харічкова, Т.С. Хачатурова.

Розвиток ринку рекреації та туризму на фоні підвищення інвестиційних процесів в досліджувану галузь закономірно проходить етапи якісних перетворень та систематизації. І якщо в глобальному вимірі подібні тенденції виявляються в розробці теоретичних напрямків розвитку сектору туризму та рекреації, то формально бізнесовий елемент вже сьогодні вимагає побудови емпіричних заходів регулювання.

Актуальним, щодо залучення осіб, зацікавлених у розвитку рекреаційно-туристичної сфери є інструмент державно-приватного партнерства, що покликаний максимально оптимізувати процеси освоєння спеціальних екологічних бюджетів. Частина 1 статті 4 Закону України "Про державно-приватне партнерство" від 01.07.2010 р. визначає перелік сфер діяльності, в яких дозволене застосування державно-приватного партнерства, та який відповідно до частини другої цієї ж статті не вважається вичерпним. У зв'язку з відсутністю природно-заповідної сфери у вказаному переліку, необхідно розглянути можливість здійснення державно-приватного партнерства у заданій сфері та його особливості. До того ж, зі змісту ч. 3 ст. 4 даного Закону можна зробити висновок, що реалізація передбачених законом функцій державно-приватного партнерства можлива лише у сферах перелічених у ч.1 ст. 4 Закону.[7]

Подібні пропозиції, що є традиційними в західній культурі екологізаційних процесів, в межах національної системи мають значно нижчу потенційну вагу сприйняття. Наявна тенденція пояснюється недовершеністю процесів розробки та реалізації бізнес-плану спільних дій. Створення умов для зацікавлення приватних партнерів у розвитку об'єктів рекреаційно-туристичної сфери, що знаходяться у державній та комунальній власності, є нагальною проблемою сьогодення, складність вирішення якої полягає у необхідності стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності реальною можливістю отримання прибутку у разі прийняття ними участі у подібних заходах.

Характерною рисою формування рекреаційно-туристичної сфери на підґрунті екосистемного підходу щодо трансформації економіки є запровадження елементів інституту реституції у відносинах між людиною та навколишнім середовищем. На думку розробників екосистемного підходу, отримання вигод від користування природним капіталом покладає певні зобов'язання на користувачів природними благами щодо матеріального відшкодування витрат на їх відновлення та збереження для

майбутніх поколінь. Дана концепція набуває розвитку в контексті еколого-економічних досліджень щодо запровадження платних екосистемних послуг. Обґрунтування доцільності та пропозиції методик щодо визначення вартості екосистемних послуг викладено у працях вітчизняних та іноземних науковців, зокрема: С.М. Бобильова, Г. Дейлі, Р. Костанза, О.Є. Рубель, І.М. Сотник, Є.В. Мішеніна, Т.В. Могиленець, І.П. Соловій, С.К. Харічкова і т.д. Для рекреаційно-туристичної сфери, переважною складовою частиною якої є природні ресурси, та на експлуатації яких ґрунтується підприємницька діяльність у даному секторі економіки, запровадження екосистемних послуг є нагальним питанням щодо запобігання деградації національного природного капіталу. За глобальною оцінкою екосистемних послуг, що була здійснена Р. Костанза, економічна цінність екосистемних послуг у сфері рекреації складає 3 трильйони доларів США, що на думку науковців, є візуалізацією вигідності існування подібного інституту для економіки.

Висновок. Наміри України щодо впровадження екосистемних послуг на практиці підтверджуються закріпленням у Законі України «Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року»[7]. Основною перешкодою для запровадження оплатних екосистемних послуг в рекреаційно-туристичній сфері України є відсутність чітко регламентованого механізму запровадження стягнень за отримання екосистемних послуг. Ключовим аспектом наявних дискусій за даним питанням є ймовірність самого факту існування категорії «екосистемні послуги», що обґрунтовується наступними твердженнями:

- неможливістю надання послуг екосистемою, оскільки послуга є вольовою дією, а у екосистемі воля відсутня і вона не в стані відмовитись від надання послуг;
- послуга надається з метою задоволення потреб суб'єкта-реципієнта — екосистема не може ставити собі подібних цілей.

Зауважуючи вищевикладене, категорію «екосистемні послуги» можна визначити, як спеціальну діяльність суб'єкта, що використовує на законних підставах екосистему з метою задоволення потреб реципієнта в межах санкціонованої законами України системи послуг з недопущенням спричинення шкоди інтересам, що охороняються державою.

Список літератури

1. Nezdoyminov S. H. Turyzm yak faktor rehional'noho rozvytku: metodolohichnyy aspekt ta praktychnyy dosvid: monohrafiya / S. H. Nezdoyminov. – Odesa: Astroprint, 2009. – 304s.
2. Nezdoyminov S. H. Pidpryyemnytstvo yak faktor rynkovoyi transformatsiyi ekonomiky Ukrayiny / S. H. Nezdoyminov, N. M. Andryeyeva // Sotsial'no-ekonomichna motyvatsiya innovatsiynoho rozvytku rehionu : monohrafiya / za zah. red. O. V. Prokopenko. — Sumy: SumDU, 2012. — S. 123-136.
3. Ofitsiyyny sayt Vsesvitn'oyi rady po turyzmu ta podorozhakh <http://www.wttc.org/>
4. Ofitsiyyny sayt Derzhzemahentstva Ukrayiny// <http://land.gov.ua/>
5. Ofitsiyyny sayt Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrayiny// <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Dyshlovo Y.N. Kharychkov S.K. Klyuchevyye napravlenyya razvytyya rekreatsyonno-turystycheskoho potentsyala Odessy/Y.N. Dyshlovoy, S.K. Kharychkov//Экономика у управлене. – 2011. - № 3. – S. 49-55.
7. Zakon Ukrayiny «Pro osnovni zasady (stratēhiyu) derzhavnoyi ekolohichnoyi polityky Ukrayiny na period do 2020 roku» vid 21.12.2010 r.
8. Vartanyan H. V. Stratēhiyi formuvannya ta realizatsiyi turystychnoho potentsyalu polifunktsional'nykh terytoriy / H.V. Vartanyan // Ekonomichni innovatsiyi: Zb. nauk. pr. — Odesa: IPREED NAN Ukrayiny, 2015. — Vyp. 60, t. III. — S. 41-49.